

С.А. Швачко,
доктор філологічних наук, професор
(Сумський державний університет, м. Суми);

Т.О. Анохіна,
кандидат філологічних наук, ст. викладач
(Київський національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, м. Київ)

ГЛИБИННА СТРУКТУРА ПОВЕРХНЕВИХ ЛАКУН У СИНТАКСИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті досліджуються глибинні структури синтаксичних лакун на матеріалі художнього дискурсу. Встановлено основні передумови, при яких розбіжності між імплікацією та комунікативним мовчанням стають несуттєвими.

У функціональному синтаксисі виокремлюється категорія висловлювань – мовленнєвих одиниць, які конструюються за законами мови. Комунікативний синтаксис фокусує увагу на актуальному членуванні речень, на типології висловлювань [1: 418-426]. Висловлювання детермінуються дією дискурсу – прагматичних, соціокультурних, психологічних (екстралінгвальних) та лінгвальних чинників. Висловлювання корелюють із ситуаціями, вони занурюються в життя. Метазнаки речення :: висловлювання асоціюють з опозицією мова :: мовлення. Висловлювання тяжіють до функціонального синтаксису, позначеного інтеграцією вербальних і невербальних знаків. Нормативне модулювання речень уступає варіативній ситуативності висловлювань. Паузи, пустоти (синтаксичні лакуни) не деталізуються в нормативній граматиці. Високий антропоцентризм висловлювань аугментується їх комунікативною спрямованістю та суб'єктивною аксіологією. Поверхневі структури висловлювання інтегрують з відкритим та прихованим змістом комунікативних одиниць. Ситуація живого мовлення є прерогативою глибинної структури.

Об'єктом статті є синтаксичні лакуни, змістом – інформативність їх глибинної структури.

Універсальними в комунікативному синтаксисі є категорії поверхневих і глибинних структур, вербальних і невербальних засобів інтеракції, синтаксичних лакун та ситуативних імплікатур. У функціональній граматиці розглядаються питання еліптованих конструкцій, пунктуації, у стилістиці – феномен апосіопези та анаколуфа. Дослідження структури та функцій висловлювань у комунікативному домені обіймає питання ситуації, мовця та слухача. Кожне висловлювання позначено наявністю диктума (фактичного змісту) та модуса (оцінки).

Лінійна реалізація висловлювання препарує візуалізацію механізму заміників та пропусків. Параметри висловлювань позначені лінійною представленістю віртуальних моделей (речень), комунікативними інтенціями та інтонаційним оформленням. Дієвість зазначених чинників є прозорою в осмисленні лакун глобальних структур. Так, прочитанню синтаксичних лакун сприяє графіка вербальних та невербальних знаків. Пор. оформлення прямої мови, пауз, умовчань, еліптованих конструкцій тощо. Позаалфавітні знаки слугують аспекту семантизації (див табл.1).

Таблиця 1.

Типологія дистинктивних рис номінативних та комунікативних одиниць

Дистинктивні риси	Номінації	Комунікативні одиниці
аугментація (розширення)	<i>million -millionairism</i>	<i>All day round service, but now.</i>
згортання (скорочення)	<i>history – story defence - fence</i>	<i>Professional politicians (pros)</i>
замінювання (субституція)	<i>Ann –she John- he</i>	<i>I agree with you. – So does he.</i>
семантичні зсуви (зрушення)	<i>a game₁ "нтіця" a game₂ "гра"</i>	<i>A devil is not so black as he is painted. – A woman is not so young as she is painted.</i>
паралельні представлення	<i>Don't - touch him - look. Hide- and seek- manners.</i>	<i>Don't touch him. Hide and seek.</i>
тема – рематичне буття	тематичне	рематичне

На часі правомірним є виокремлення в академічних курсах розділу "Графічна стилістика". Актуальне членування є дуже вагомим для розуміння блоків теми й реми, диктуму й модусу. Графіка письма значно відрізняється від графіки E-mail, яка є, очевидно, не останньою зупинкою в когнітивному процесі. Слова й висловлювання відображають процес постійно діючої деривації, вторинних утворень, що свідчить про динаміку, адаптацію мовних одиниць, вічний процес становлення та розвитку. Про вторинні форми нагадують графічні знаки (ГЗ), які притаманні кожній мові ГЗ вказують на актуальне членування речень, на семантизацію тема-рематичних блоків, наприклад: рос. *Казнить, нельзя помиловать.*

Казнить, нельзя, помиловать.

Або: англ. – *There is a man with a wooden leg outside, Mr. Smith.*

– *What is the name of the other leg?*

Усічення (пропуск частин лексичних одиниць) має місце при утворенні безафікських реверсивів типу англ. *enthuase < enthusiasm; compete < competition,*

рос. *серь < серый, сирень < сиреневый, листьев медь < медный,*

укр. *синь < синій, блакить < блакитний.*

Пропуск в еліптованих конструкціях легко реконструюється з огляду на конситуацію. Еліпсис надає висловлюванню динамічності та комфортності живого мовлення. Розбіжності в домені скорочень мають іманентний характер. Так, в українській та російських мовах зворотне утворення репродукує в основному іменники, в англійській мові – дієслова. Усічення слів (пропуски їх частин) тяжіє до словотворення, еліпсис та апосіопеза до синтаксичних модифікацій. Аposіопеза – фігура умовчання, незакінчена думка, результат семантичного дефіциту, неможливості виразити думку або схвилюваність. Асиндетон, безсполучниковість – фігура мовлення, пропуск єдналих слів з метою позначення динамізму, змінюваності явищ та процесів. Мовна картина мовчання позначена стилістичними маркерами: синестезією, метафорами, епітетами та персоніфікацією. Пор. укр. *дзвінка тиша, безголосий голос, панувала тиша, мир і тиша,* рос. *отговорила роца золотая, горные вершины спят в тени ночной, между молчаньем и речью, в церковной тишине, полная чаша молчания,* англ. *thrilling silence, still- waking sleep, the spell of silence, roaring silence.*

Мовчання як силенціальний ефект є психологічно релевантним, семантично навантаженим та значущим для людського спілкування. Питання комплементарності невербальності та вербальності є дуже актуальним з огляду на тенденції сьогочасної лінгвістики до вивчення проблем комунікації. Мовчання – це перерив у вербальній поведінці, субститут просодичних паузальних компонентів. Воно позначається ГЗ, прямими та дескриптивними вербалізаторами. Перспективним при цьому є осмислення феномена мовчання у різних дискурсах, ідентифікація його типів та адгерентних понять. Мовчання не вирішує конфліктів, але воно завжди корелює з конфліктністю [2]. Стилістична фігура апосіопеза тяжіє до табування (замовчування) шокуючих, вульгарних елементів. Як засіб криптивності апосіопеза позначена структурною та інтонаційною незакінченістю. Аposіопеза – це прерогатива адресанта, який розраховує на кмітливість адресата, його лінгвістичну та соціальну компетентність. Серед графічних маркерів апосіопези виокремлюються поодинокі літери – замітники когнітивного дефіциту та пунктуаційні знаки. Аposіопеза наближається до еліптованих конструкцій. Еліпсис у статусі синтаксичних пустот не є релевантним до силенціального ефекту. Він є варіативною девіацією конструкцій, які запобігають тавтології. Формальні скорочення в еліпсисі не викликають труднощів розуміння, у той час, як апосіопеза потребує вдумливого прочитання. Аposіопеза – це пауза, невід’ємна складова усного мовлення та просодичної системи. Парадигма метазнаків на позначення мовчання (поверхневих лакун) свідчить про складний характер позначуваного феномена, пор. *гезитативні, тентативні, психологічні паузи; когнітивний дефіцит, нульовий денотат; силенціальний компонент, невербалізована дія, дискурсивна імплікатура, комунікативне умовчання, монастичне мовчання, мовчання природи, лакуна ввічливості, секулярне мовчання* [3].

Слід зазначити, що фізіологічні паузи залишаються осторонь від паузи пошуку слів, гезитації та емпатичних лакун. Паузи не реалізуються поза реченням, вони корелюють із ситуацією як з денотатом. Семантизовані паузи асоціюють із комунікативним мовчанням.

Універсальною є комунікативна традиція: щось говориться, щось неомовлюється. В інтеракції значне місце посідає інтеграція вербальних та невербальних знаків. Невербальний канал у мовчання слугує міжособистісній інформації в межах соціально-лінгвістичного досвіду. Розкрити прихований зміст мовчання – зрозуміти ситуацію комунікації. Мовчання – це імплікатура висловлювання [4: 22], стратегічний компонент поведінки, силенціальний ефект [2: 81], семіотичний феномен невербальності, специфічне переривання мовлення, субститут смислу висловлювання [3].

Відомо, що лакуни імплікують пропуски між словами та заміну нульових денотатів. Перші, синтаксичні пропуски, полегшують вимову блоків, другі, семантичні імплікують силенціальний ефект, невербальний акт комунікативного мовчання. Ситуація екстеріорізує виток та джерела останнього. Значущими при цьому виступають інтонація (усне мовлення) та графічні знаки (писемне мовлення). Коментаторами невербального акту мовчання слугують лексичні та синтаксичні маркери, що ілюструє дієвість інтеграції комунікативних вербальних та невербальних знаків [5]. Варіативність пунктуації детермінується іманентністю мовор. облігаторну актуалізацію предикативного тире в російській та українській мовах, на відміну від англійської мови. Спільною для зазначених систем є біфункціональність пунктуаційних знаків. Див. табл. 2

Таблиця 2.

Біфункціональність пунктуаційних знаків у синтаксичному дискурсі

функції	оформлююча	семантична
маркери	кома, крапка, крапка з комою, дві крапки	знак оклику, знак питання, тире, редульковані знаки
призначення	розділові, відокремлюючі, логічні, граматичні, синтаксичні, інтонаційні знаки	стилістичні, прагматичні, експресивні, емотивні, силенціальні знаки

Адгерентними до комунікативного мовчання є поняття імплікації, підтексту, еліпсису та алюзії. Імплікація, як глибинний підтекст, позначена відсутністю прямих екстеріоризаторів. Імплікація, підтекст, мовчання

декоднуються у дискурсивному просторі. Імплікація – тип мовленнєвої комунікації [6: 84-85]. Модифікація поверхневих структур висловлювання породжує еліпсис, аббревіацію, контамінацію, згортання, неповноту вияву фрази [6: 84]. Серед літературознавчих термінів виокремлюється метазнак *Езопові мовчання* як манера недомовок, хезитації, вагання та імплікації. Якщо вважати, що джерелом імплікації є емоційний стан мовця, реалізація морально-етичних стандартів, уникнення прямої відповіді, то розбіжностям між імплікацією та комунікативним мовчанням залишиться мало місця.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Кочерган М.П. Загальне мовознавство. – К.: Академія, 2009. – 368 с.
2. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2003. – 307 с.
3. Богданов В.В. Функции вербальных и невербальных компонентов в речевом общении // Межвуз. Сб. науч. трудов. Языковое общение: единицы и регулятивы. – Калинин, 1987. – С. 18-25.
4. Анохіна Т.О. Поліфункціональність та поліаспектність графічних знаків // Вісник Сумського державного університету. – Серія філологічні науки. – 2004. – № 3 (62). – С. 9-14.
5. Швачко С.О., Анохіна Т.О. Лінгвістичний статус паузи (на матеріалі англомовних художніх текстів) // Вісник Сумського державного університету. – Серія філологічні науки. – 2002. – № 3 (36). – С. 116-121.
6. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 662 с.

Матеріал надійшов до редакції 25.04.2007 р.

Швачко С.А, Анохіна Т.А. Глибинная структура поверхностных лакун в синтаксическом дискурсе.

В статье исследуются глубинные структуры синтаксических пропусков на материале художественного дискурса. Устанавливаются основные предпосылки, при которых различия между импликацией и коммуникативным молчанием становятся несущественными.

Shvachko S.A., Anokhina T.A. Deep structures of the syntactic lacunas.

The article deals with the semantic structures of the syntactic lacunas in the belles-lettres discourse. The analysis deals with the basic factor under which the gap between implication and communication silence is bridged.